

Natuurvereniging Terschelling

oktober
2019-3

Rinkelbollen

Bestuur

Voorzitter:	Piet Zumkehr	06 5081 6092
Secretaris:	Annie Hek	0562 442 591
Penningmeester:	Jaap de Jong	0562 442 742
Bestuurslid:	Klaas Sluiman	06 5340 3219
Bestuurslid	Leo Bot	06 2272 4810

Colofon

Rinkelbollen/Website	Klaas Sluiman	06 5340 3219
Natuurvereniging Terschelling	e-mail:	natuur@schylge.top
	web:	www.natuurverenigtingterschelling.nl

Lid zijn/ worden

Het lidmaatschap van de Natuurvereniging Terschelling bedraagt € 12.50 per jaar, jeugdleden tot 18 jaar € 6,-
Contributie voor postabonnees € 18.50.

**Bank: NL87 RABO 011 93 89 193 t.n.v.
Natuurvereniging Terschelling.**

U ontvangt 4 keer per jaar het mededelingenblad Rinkelbollen en u kunt deelnemen aan de activiteiten van de vereniging zoals lezingen en filmvoorstellingen, excursies en wandelingen.

*Omslagfoto: de Hoekige krab
Fotograaf: Flip Tocila*

*Copyright: Natuurvereniging Terschelling.
Alles uit deze uitgave mag worden geciteerd en vermenigvuldigd, echter alleen met bronvermelding en voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
SNN 1383-925X*

**SLUITINGSDATUM
RINKELBOLLEN 4-2019:
25 NOVEMBER 2019**

Rinkelbollen

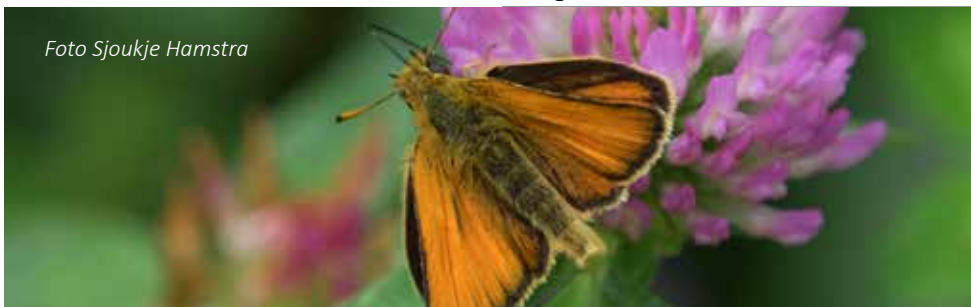

Inhoud

Colofon	02
Inhoud	03
Van de voorzitter	04
Vlinderwaardigheden	05
Vissersplak en Mastenbroek	07
Hoekige krab	11
Attalea funifera Mast	12
Rugstreepadden Hoornsebos	13
Natuurwerkdag	14
Broedsucces van de wulp	15
Dagboek van Dubois	16
Nieuwe bijensoort	20
Interessante websites	21
Bijenhouden is een feest	22
Agenda	23

Foto Sjoukje Hamstra

SCHILDERSBEDRIJF

HAARSMA VOF

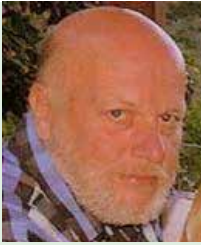
Baaiduinen 45
Tel. 0562 448338

Wolwinkel en Lijstenmakerij

Landerum 8A

Een bezoekje meer dan waard!!

Van de voorzitter

Bij de Koekoekspaal keek een toevallige wandelaar op 1 september raar op toen hij een groepje mensen zag, die plat op de buik in een cirkel in het duin lagen. Was

er weer een yogafestival georganiseerd? Waren hier zweverige types bezig aardstralen uit het duinzand op te nemen? Het betrof hier onze excursie naar de blauwvleugelsprinkhaan, waarvan in dit duingebied een populatie voorkomt. Een weinig actief exemplaar was het middelpunt van de cirkel en liet zich rustig fotograferen. Je moet er wat voor over hebben, zo'n activiteit van de Natuurvereniging.

Het organiseren van een excursie naar zo'n insect heeft altijd risico's. Je kiest er een geschikte datum voor, maar of je het dier ook te zien krijgt is niet van te voren gegarandeerd. Als het regent of de zon niet schijnt blijft de sprinkhaan verstopt en laat hij zich niet zien. Maar de omstandigheden waren op 1 september ideaal.

Een blauwvleugelsprinkhaan in ruste wekt echter weinig bewondering op. Het dier heeft een schutkleur, waardoor deze in de halfopen mosvegetatie vrijwel niet opvalt. Zodra de sprinkhaan tot activiteit wordt aangespoord, springt hij op, spreidt hij zijn vleugels en maakt een korte zeilvlucht naar een andere plek. Die gespreide vleugels

worden dan zichtbaar en zijn opvallend hemelsblauw. Tijdens de excursie in het duingebied bij de Koekoekspaal lieten verscheidene blauwvleugelsprinkhanen zich bewonderen, al was niemand in staat een dier met gespreide blauwe vleugels goed te fotograferen.

De populatie van de blauwvleugelsprinkhaan bij de Koekoekspaal is een bijzonderheid. Het duingebied bij de Koekoekspaal is voor de warmteminnende sprinkhaan ideaal, doordat er open mosvegetaties aanwezig zijn, waar de wijfjes eitjes kunnen leggen. Het duingebied is hier extra warm omdat het door het omringende bos sterk windluw is, en overdag door de zon extra wordt opgewarmd. In de duinen van Noord- en Zuid-Holland komt de blauwvleugelsprinkhaan betrekkelijk veel voor. Echter op de Waddeneilanden ontbreekt deze soort vrijwel. De populatie bij de Koekoekspaal is daarop een uitzondering.

Staatsbosbeheer heeft recent in het duingebied enkele kleine gedeelten geplagd. Daardoor zijn plekken gecreëerd waar de blauwvleugelsprinkhaan eitjes kan afzetten. Mogelijk heeft dit er aan bijgedragen dat de soort tegenwoordig wat talrijker is dan vroeger.

In dit derde nummer van de Rinkelbollen van 2019 treft u weer diverse interessante onderwerpen aan. Op de binnenzijde van de achterpagina is het schema geplaatst van onze activiteiten voor het laatste kwartaal van het jaar. Soms zijn er echter onvoorziene omstandigheden, en moeten we het schema wijzigen. We informeren u hierover op onze website, en via e-mail in de nieuwsbrief. Ook worden fodjes geplaatst op fodzoeker. Ontvangt u de nieuwsbrief niet, maar zou u dit wel willen? Meldt dit dan even bij de secretaris. Ik wens u veel leesplezier.

Piet Zumkehr

Vlinderwaardigheden

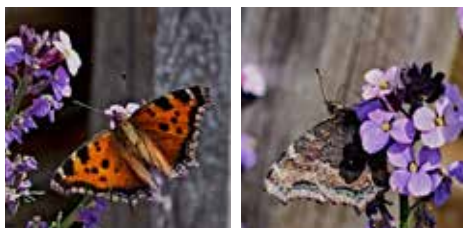
Piet Zumkehr.

Afgelopen zomer stuurden diverse leden en belangstellenden interessante foto's van vlinders aan ons door. Daar zaten ook foto's bij van op ons eiland zeldzame soorten. Hier volgt een overzicht.

Oranjetipje. Ieder voorjaar worden enkele vlinders waargenomen in graslanden waarin veel pinksterbloem – de waardplant van de rups – voorkomt. De waargenomen vlinders zijn vrijwel altijd mannetjes. Willy Breg stuurde ons foto's, door Ab Rob gemaakt op 25 april, van een mannetje in de Kooibosjes.

Grote vos. Van de grote vos werd tot voor kort op Terschelling wel eens een zwerver gezien. In Nederland nemen de waarnemingen echter de laatste jaren toe, en ook op Terschelling zien we deze soort dan ook wat vaker. Ab Rob fotografeerde op 16 april een fraai exemplaar in de Kooibosjes, die Willy Breg ons toestuurde.

Oostelijke vos. De foto's van de Oostelijke vos, die Willy Breg op 24 juni in de tuin van Ab Rob in Midsland maakte, trokken landelijk aandacht. De Vlinderstichting stelde er een speciaal persbericht over op. De Oostelijke vos is een nieuwe soort in ons land, die voor het eerst is waargenomen tijdens een invasie in 2015. Het normale leefgebied is Oost-Europa, maar de soort breidt zich sterk naar het westen uit. In het voorjaar van 2019 werden weer enkele exemplaren waargenomen. De vlinder in de tuin van Ab Rob is van de tweede generatie, die in ons land uit de pop is gekomen.

Kleine vos. Wat was er aan de hand met de kleine vos dit jaar? Deze in ons land zo algemene soort werd maar sporadisch waargenomen. Kennelijk verkeert de po-

pluatie momenteel in een dip. Vaak wordt dit veroorzaakt doordat de rupsen massaal geparasiteerd zijn door sluipvliegen of sluipwespen.

Distelvlinder. Tijdens de voorjaars-plantenexcursie in de Reddingbootvallei op 10 juni viel het grote aantal distelvlinders op dat nectar zocht in de bloemen van het slangenkruid. Er was sprake van een enorme invasie. De distelvlinder is een notoire trekvlinder die ieder jaar vanuit het zuiden in wisselend aantal naar ons land komt. De invasie van 2019 werd in de winter al opgemerkt in Israel, op Cyprus en in Griekenland. Vlinders afkomstig uit Egypte trokken toen noordwaarts en koloniseerden landen in Zuidoost-Europa. De nakomelingen van

deze vlinders trokken later in het voorjaar verder noordwaarts om andere delen van Europa te koloniseren. Velen raakten verstrikt in de harde oostenwind langs onze kust in juni en waaiden zo vanuit Oost-Europa naar ons land. De vlinders waren dan ook sterk versleten. Nakomelingen van deze invasie werden de hele zomer in aanzienlijk aantal gezien en vlogen door tot begin oktober. Sjoukje Hamstra maakte enkele foto's van distelvlinders.

Grote weerschijnvlinder. De meest bijzondere melding uit de zomer van 2019 is wel de waarneming van een grote weerschijnvlinder door dhr. Folkert Draaisma uit Julianadorp. Hij kwam de vlinder op 1 juli tegen in de tuin van de Walvisvaarder in Lies, en kon deze fotograferen. De grote weerschijnvlinder is thuis in het oosten van Nederland, in bosgebieden langs stromende beken. In dergelijke gebieden neemt de soort de laatste jaren wel toe. Maar een Waddeneiland behoort niet tot het normale leefgebied. Het betreft hier dan ook de eerste waarneming op Terschelling sinds 1956. De oude waarneming - twee mannetjes langs de Longway in juli 1956 - is gedaan door vlinderonderzoeker W.F.Boer-Leffef, maar is enigszins obscuur. De melding van Folkert Draaisma is in ieder geval vergezeld van bewijsmateriaal.

Vissersplak en Mastenbroeken

Piet Zumkehr

In 1988 en 1992 kreeg Staatsbosbeheer een aantal agrarische graslanden ten noorden en oosten van de Kooibosjes in eigendom. Deze graslanden, bekend onder de namen Vissersplak en Mastenbroeken, liggen in het gebied met uit de zoetwaterbel uittrekkend ijzerhoudende kwel, en stonden ten tijde van het agrarisch gebruik al bekend als in botanisch opzicht waardevol. Staatsbosbeheer heeft vanaf het begin het beheer gericht op het versterken van de aan de kwel gebonden vegetatie. Door een gecombineerd beheer van jaarlijks 1 of soms 2 keer maaien en beweiden moest de botanische diversiteit toenemen.

De vegetatieontwikkeling is in de loop van de jaren gevolgd door middel van onderzoek. Daarbij zijn de eerste onderzoeken uitgevoerd net na de eigendoms-overdracht. Ze geven in die tijd de samenstelling van het agrarisch grasland weer. In het Vissersplak zijn in de loop van de jaren 220 soorten hogere planten aangetroffen, in de Mastenbroeken 222. Opvallend is dat de botanische diversiteit van deze graslanden hoger is dan die van de Kooibosjes (196 soorten). In 1988 werden in het Vissersplak 96 soorten vastgesteld. Dit aantal steeg tot 175 in 1997, maar zakte nadien terug tot 142 in 2017. De snelle stijging van het aantal soorten in de eerste tien jaar na de overdracht is duidelijk gerelateerd aan het beheer, waarbij het plaggen van het westelijke deel van het terrein een belangrijke bijdrage is geweest. De Mastenbroeken waren na de overdracht in 1992 met 124

soorten hogere planten al in de uitgangssituatie soortenrijker dan het Vissersplak. De soortenrijkdom steeg nadien jaarlijks tot 172 soorten hogere planten in 2017.

De conclusie is derhalve dat het botanisch gerichte beheer van Staatsbosbeheer zeer succesvol is geweest en heeft geleid tot de vestiging van tal van plantensoorten die voorheen niet voorkwamen.

Een belangrijke beheersmaatregel is de

Duizendknoopfonteinkruid

aanleg van een plagstuk in het westen van het Vissersplak geweest. Juist in dit gebied treedt op grote schaal kwelwater aan het oppervlak waardoor delen ervan permanent vochtig zijn. Dit westelijke deel was voorheen in eigendom van de Dienst Beheer Landbouwgronden, die het steeds voor een jaar aan een boer verpachtte. Dat kon ieder jaar dus een ander zijn. Het terrein werd overbested en beweid door koeien, die de vochtige bodem omtoverden tot een modderbak, waarin verspreid tot een meter hoge horsten met vegetatie stonden. De koeien hoefden niet diep te bukken om bij

het voer te komen. Staatsbosbeheer plagde het westelijke deel van het Vissersplak in 1993, waarbij de verrijkte bovenlaag werd verwijderd. In het schone zand verschenen spoedig ijzerkleurige plekken waaruit het kwelwater kon uitstromen naar de zuid-

Kleine lisdodde

lijke sloot. De vegetatie heeft op dit terrein een ware metamorfose ondergaan. Op en rond de welplekken ontstonden groeiplaatsen van Gewone dotterbloem als vertegenwoordiger van de kwelsituatie. In de sloot aan de zuidrand kwamen groeiplaatsen van Duizendknoopfonteinkruid, Slanke waterkers en Kleine lisdodde tot ontwikkeling. Voor het overige is het Vissersplak vochtig, doordat zuur regenwater als een schijnwaterspiegel op het kwelwater in de ondergrond rust. Op de overgang van kwelplekken naar zure terreinen valt de vegetatie van kleine zeggen op met opvallend grote

aantallen van Sterzegge. Verder komen op grote schaal voor Veenmossen, Ronde zonnedauw, Veenpluis, Gewone dopheide en Amerikaanse veenbes (Cranberry). Van waarde zijn ook de verspreid staande individuen van Koningsvaren.

Ten behoeve van het uitstromen van kwel door het terrein zijn enkele inrichtingsmaatregelen genomen. De belangrijkste daarvan is het verwijderen van het fietspad tussen het Vissersplak en de Mastenbroeken in 2001 geweest. Dit fietspad werd verplaatst naar de duinrand ten noorden van het Vissersplak. Als gevolg daarvan werden Vissersplak en Mastenbroeken een aangesloten geheel, waardoor ook samenhang kon ontstaan in de waterhuishouding van beide terreinen. De laatste jaren stroomt het verzamelde kwelwater vanuit het geplagde Vissersplak naar het oosten en vormt daar

Heidekartelblad

een ondiep kwelmeer, waarin onder meer Oeverkruid en Stijve waterweegbree zich konden vestigen. Vanuit dit meer stroomt het kwelwater door de Mastenbroeken en voedt daar de uitgebreide groeiplaatsen van

Holpijp.

Op de droge delen van het Vissersplak die deel uitmaken van de duinvoet en die niet geplagd zijn leidde het verschrallende maai-beheer tot het ontstaan van heideschrale vegetaties. Deze vegetatiezone is tegenwoor-

Waterdrieblad

dig in het veld in het voorjaar eenvoudig te onderscheiden dankzij het grote aantal exemplaren van de Gevlekte orchis dat er voorkomt. Daarnaast zijn er groeiplaatsen van Tandjesgras, Borstelgras en sinds kort ook van Heidekartelblad aanwezig.

Het oostelijke deel van het Vissersplak ligt geheel buiten de invloedzone van de ijzerhoudende kwel. Wel heeft het gebied last van stagnerende afvoer van zuur regenwater. Dit gebied is in botanisch opzicht van minder grote waarde, hoewel er groeiplaatsen van Sterzegge, Gevlekte orchis en ook Pijptorkruid zijn. Juist in dit terreindeel is de ontwikkeling van Pitrus sterk geweest. In de Mastenbroeken is de vanuit het noordwesten naar het zuidoosten lopende laagte (slenk) van betekenis. Deze slenk

wordt gevoed door ijzerhoudende kwel en heeft een vegetatie waarin Holpijp tot hoge dichtheden voorkomt. Ook zijn er groeiplaatsen van Gewone dotterbloem en sinds kort ook van Waterdrieblad. In de overgangszone naar deze slenk valt een uitgebreide zone van Veenpluis sinds enkele jaren op. Daarnaast zijn er diverse groeiplaatsen van Veldrus, Snavelzegge, Sterzegge en Tweerijige zegge. De graslandvegetatie op de wat drogere zandkoppen wordt gerekend tot de Kamgrasweide, en is de enige goed ontwikkelde vegetatie van dit type op Terschelling. Kamgras is gebonden aan vochtige, matig voedselrijke en mineralenrijke bodems, en komt ook veel voor op kleigrond. De aanwezigheid van dit type grasland in de Mastenbroeken is weer gerelateerd aan de mineralenrijke kwel.

In het oosten van de Mastenbroeken is enkele jaren terug een plagstuk aangelegd dat zich uitstrekt van het voormalige fietspad in het noorden tot het zuiden van het terrein. Naar het zuiden toe is het plagstuk dieper ontgraven en wordt de bodem steeds

Waterpungje

Noordse rus

vochtiger. De aanleg van dit plagstuk heeft geleid tot de vestiging van pionierplanten die we normaliter in vochtige duinvalleien aantreffen, zoals Dwergglas, Dwergzegge, Draadgentiaan, Oeverkruid en Waterpunge. Het tracé van het voormalige fietspad door het noorden van de Mastenbroeken is geheel begroeid geraakt met een vegetatie overeenkomstig het aangrenzende grasland. Als gevolg daarvan is het tracé momenteel in het landschap nauwelijks nog zichtbaar. Maar op dit tracé vallen ook de talrijke plantensoorten van kalkhoudende duinvalleien op, die kennelijk nog profiteren van het zandbed van de oude duinweg of van verhardingsmateriaal van het verdwenen fietspad. Vooral Stijve ogentroost komt er bij duizenden voor. Maar ook zijn er groeiplaatsen

gevonden van Strandduizendguldenkruid, Zeegroene zegge en Noordse rus.

Geconcludeerd wordt dat het botanisch beheer van de beide terreinen duidelijk succesvol is geweest. Wel valt op dat het beheer de laatste jaren steeds meer terugvalt op jaarlijks maaien en afvoeren van het maaisel en steeds minder op beweiding. Als gevolg daarvan is een proces van verschraling op gang gekomen waarbij ook een uitgebreide moslaag van Haakmos is ontstaan. Deze vervilting hangt samen met het armer worden van de bodem, maar ook met vermindering van het bodemleven. Voor weidevogels lijkt het beheer van het Vissersplak en de Mastenbroeken daarom wat minder gunstig uit te vallen. Dat het aantal broedende Kieviten in het terrein de laatste jaren dramatisch is achteruitgegaan kan hiermee te maken hebben, hoewel ook andere aspecten zullen meespelen. De vervilting kan worden tegengegaan door naast het maaibeheer toch weer meer beweiding toe te staan, dan de laatste jaren het geval is. Ook de Kamgrasvegetaties reageren hier doorgaans positief op. Misschien heeft Staatsbosbeheer de boer als medebeheerder toch wel weer nodig.

Strandduizendguldenkruid

Hoekige krab

Flip Tocila

Eind augustus vond ik bij paal 6 een drietal vreemde krabben die ik niet kon thuisbrengen. Ze hadden lange poten en scharen, een rode kleur en waren een kleine 4 centimeter groot. Ze leken wel wat op de spinkrab, maar het schild was heel anders. Een exemplaar was nog levend, de andere twee waren dood. Het levende exemplaar heb ik terug in het water gegooid, waarschijnlijk

wel met een lage overlevingskans. Eenmaal thuis vond ik in mijn naslagwerken dat het hoekige krabben waren, de *Goneplax rhomboides*.

De krabben komen voor in de noordoostelijke Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee, van de Noordzee tot Zuid-Afrika en de kust van de Indische Oceaan in

Zuid-Afrika. Deze soort leeft in modderige habitats en graaft in modderig zand aan de kust. In Nederland wordt hij niet zo vaak gevonden. In de Verspreidingsatlas staan alleen een aantal vondsten op Terschelling en Ameland. Joeri Lamers van Staatsbosbeheer had er ook een gevonden. Omdat het geen dagelijkse vondst is, werd hij hierover geïnterviewd op Omrop Fryslân. Joeri schreef mij dat de hoekige krab voor het eerst in 2003 bij het Friese Front, een eind boven de

eilanden, door vissers is gevonden. Opvallend is dat bij de storm in januari 2017 de soort meerdere keren op het strand gevonden is, voornamelijk ter hoogte van paal 6 en op de Boschplaat vanaf paal 18. Ook daarna zijn geregeld hoekige krabben gevonden, maar vooral op de uiteinden van het eiland. Deze zomer zijn er ineens veel meer meldingen, ook van levende dieren. De Waddenvereniging heeft er zelfs één in het aquarium gehad. Joeri vermoedt dat ze nu ook wat dichterbij de kust voorkomen aangezien ze nu aanspoelen en er geen harde NW wind is geweest, die ze vanuit het noorden hierheen heeft kunnen spoelen. Dat voorkomen kan

ook van korte duur zijn, een paar strengere winters kunnen wellicht al zorgen voor het verdwijnen van de soort. Voor de kust van Terschelling zijn ook slib- en kleibanken te vinden waarin de hoekige krab zijn holen kan graven, dus het zou goed kunnen dat hij daar een geschikte plek heeft gevonden.

Attalea funifera Mart

In het eerste nummer van de Rinkelbollen van dit jaar werd een foto geplaatst van een onbekend plantenzaad, gevonden op het Noordzeestrand bij West aan Zee door Gertie van de Veen (Mheer, Limburg). Het plantenzaad woog 113 gram, was 8 centimeter breed en had een omtrek van 16 centimeter. Op de vraag "wat is dit" reageerde Gerrit Doeksen. Zie zijn reactie hieronder.

De prachtige foto op blz. 19 van Rinkelbollen april 2019 nr. 1 betreft vrij zeker de palmnoot *Attalea funifera* Mart. Deze is (o.a.) afgebeeld op blz. 56 van "Tropische drijfzaden van de Nederlandse kust" door Gerhard C. Cadée & Christophe J.E. Brochard. Een uitgebreide beschrijving staat op blz. 26. Het boekje van 66 bladzijden is een uitgave (tabel nr. 30, januari 2005) in de Tabellenserie van de Strandwerkgemeenschap KNNV, NJN en JNM. Een pdf is op internet te vinden.

Het is geen drijfzaad, want het zinkt en is waarschijnlijk via de zeebodem op ons strand terecht gekomen. Volgens het boekje zou het zo'n 8 x 5 cm groot moeten zijn; prachtige vondst !

in Nederland zijn nog maar enkele vondsten bekend, vnl. met zandsuppleties e.d. In 1986 heeft dhr. A. Flonck ook een dergelijk zaad gevonden (Boschplaat); dat was 7,1 x 4,2 cm groot en zou eventueel van een andere sterk gelijkende palmsoort kunnen zijn (Zeepaard 51- 3 – 1991, blz. 62).

Gerhard Cadée (Nioz, Texel) is enorm geïnteresseerd in dergelijke vondsten!

Foto Sjouje Hamstra (Bijenpark, voor het insectenhotel)

Rugstreepadden en het Hedredersplak in het Hoornse bos

Henk K. Mienis

Op 19 september 2018 bracht ik een bezoek aan de Hedredersplak (de Ijsbaan) in het Hoornse Bos (Fig. 1). In het verleden had ik daar ondanks de plassen hier en daar in de laagte nog nooit een zoetwaterslak gezien. Dit keer zag het er door de hitte en droogte van de zomer van 2018 ook niet erg positief uit. Ongeveer halverwege de noordzijde van de Hedredersplak zag ik een klein

Het Hedredersplak gezien vanaf het fietspad aan de oostzijde (152044/601912). (Foto: Henk Mienis)

plasje van nauwelijks 1 m² en aan dezelfde zijde maar bijna aan de westkant was een tweede iets grotere plas (+ 5 m²) aanwezig. In beide plasjes waren veel aquatische insecten aanwezig maar opnieuw geen enkel weekdier.

Langs de hele noordzijde van het Hedredersplak stonden op geregelde afstand plastic buizen in de grond met een doorsnede van ongeveer 10-12 cm. De kop van deze buizen stak op de meeste plaatsen een paar

centimeter boven de grond uit en alle buizen waren afgedekt met een grote tegel. Onder dergelijke tegels trof ik hier en daar Rugstreepadden *Epidalea calamita* (Fig. 2) aan, maar

GEZOCHT: VRIJWILLIGERS VOOR NATUURSCHUUR STAATSBOSBEHEER

Staatsbosbeheer Terschelling en het vrijwilligersteam van de Natuurschuur Lies zijn op zoek naar uitbreiding van het enthousiaste team vrijwilligers. Vind jij het leuk om met mensen in contact te komen, het te hebben over het mooie Terschelling, en mensen wegwijs te maken in de Natuurschuur? Wordt dan gastvrouw of -heer in de Natuurschuur! Natuurkennis is niet persé noodzakelijk, gastvrijheid wel. Ook al kan je maar een paar keer per jaar, voor ons is dat al waardevol. De Natuurschuur is geopend van 13.00 uur tot (ca) 17.00 uur. Voor meer informatie kan je bellen of mailen met Remi Hougee van Staatsbosbeheer; tel. 0657572620. Of stuur een mailtje naar r.hougee@staatsbosbeheer.nl

nooit in de buis zelf. Soms was het een enkel exemplaar maar ook hier en daar waren 4 of 5 meestal keine exemplaren aanwezig. In totaal telde ik 18 exemplaren.

Aan de zuidkant van het Hedredersplak zijn dezelfde buizen aanwezig en ook daar zijn ze bedekt met een tegel. Tot mijn verrassing kwam ik daar geen enkele Rugstreeppad tegen.

De enige verklaring van de aanwezigheid van Rugstreeppadden aan de noordkant en niet aan de zuidkant is het feit dat die zijde warmer is omdat zij naar de zuidkant dat wil zeggen de zonzijde is gekeerd, daar en tegen ligt de zuidzijde van de Hedredersplak gedurende een groot deel van de dag steeds in de schaduw van de bomen die op enige afstand staan en daardoor is die zijde veel koeler.

Adres van de schrijver:
mienis@netzer.org.il

*Een volwassen Rugstreeppad Epidalea calamita bij het Hedredersplak
(Foto: Henk Mienis)*

NATUURwerkdag 2/11

Zaterdag 2 november wordt actie gevraagd in de tuinen van het Bijenpark in Midsland. Twee onderwerpen waarbij we uw assistentie vragen:

1. De aangeplante heg wordt **VLECHTHEG**. Wie wil helpen om deze heg, bestaande uit diverse bijenminnende struiken, te vervlechten tot een haag waar vogels in kunnen nestelen en snoepen van de bessen?
2. We gaan **2000 BOLLEN PLANTEN**. Belangrijk als stuifmeelleveranciers voor bijen in het vroege voorjaar. Wie wil hierbij komen helpen?

Wij zorgen natuurlijk voor een hapje en een drankje. Aanmelden via www.bijenparkterschelling.nl of www.natuurwerkdag.nl.

Het broedsucces van de wulp

Foto Jan van der Zee

Via Anno Smit van Staatsbosbeheer ontvingen we een interessant verslag van een onderzoek naar het broedsucces van de wulp op Terschelling. Het rapport beschrijft de resultaten van een in 2019 op Terschelling uitgevoerd afstudeerproject van Sascha Dekker, studente toegepaste biologie aan de Aeres Hogeschool te Almere. De subtitel van het rapport luidt: Waar gaat het mis tijdens het broedseizoen van wulpen op Terschelling? Bekend is dat het aantal broedparen de laatste jaren gestaag afneemt. Werden er in 1998 door SOVON nog 145 territoria vastgesteld, in 2018 was dit aantal teruggelopen tot 40. Sascha Dekker heeft gedurende het afgelopen voorjaar van 10 paar wulpen de nesten opgespoord en het broedsucces gevolgd. De tien nesten bleken in totaal 27 tot 28 eieren te bevatten. Van de tien nesten kwamen uit 8 nesten jongen uit, één nest mislukte en van een ander nest was het lot onduidelijk.

Het uitkomstpercentage was derhalve bijna 84%, hetgeen voldoende moet zijn op de populatie op peil te houden. Echter van de uitgekomen jongen zijn er slechts 3 uiteindelijk vliegvlug geworden, gemiddeld 0,35 jong per broedpaar, hetgeen veel te laag is. De vraag waar het mis gaat tijdens het broedseizoen van de wulp is daarmee wel duidelijk geworden: de kuikenseizoen. De vraag waarom er een zo groot aandeel van de kuikens de volwassenheid niet bereikt beantwoordt het rapport niet. Is het voedseltekort, of predatie door roofvogels en katten? Of is er nog een andere oorzaak mogelijk? Toekomstig onderzoek zal hier een antwoord op moeten geven.

Sascha Dekker, 2019. Broedsucces van de wulp (*Numenius arquata*) op Terschelling in 2019. Aeres Hogeschool Almere, toegepaste biologie, 4TBb.

Dagboek van du Bois

IN DIT DAGBOEK GEEF IK WEER WAT IK IN ONZE TUIN OF ELDERS OP HET EILAND IN DE NATUUR WAARNEEM

2 juni

Een prachtige zomerdag met in het zuiden maar liefst 32 graden. Op Terschelling ca.25 graden. Het mooie weer doet veel vlinders en andere insecten ontwaken. In huis troffen we zelfs twee hoornaars aan en buiten zagen we een derde exemplaar. Ook de vlinders ontpoppen Zo zagen we een Blauwtje en enkele Koolwitjes .

5 juni

Na enkele onweersbuien gisteren avond tap ik 10 m/m regen af. Ik plant de laatste asterplantjes uit en ruim het gemaaide gras op. De hele dag bewolkt s ,Avond en heerlijke wandeling in de Koegelwyk gemaakt. Ik vond daar de eerste bloeiende Kale jonkers en diverse Bloeiende Gevlekte orchissen Ook de Ratelaar, (ook wel Rinkelbollen genoemd) en de Addertong .

8 juni

De hele dag een storm uit Z.W. kracht negen.

14 juni

's Middags een heerlijke wandeling gemaakt door de Reddingsboot vallei ,nabij paal 8. Er bloeiden daar diverse soorten orchideeën ,o.a de Moeraswespenorchis de Gevlekte en Vleeskleurige orchis (zie foto) en de Groenknolorchis. Ook het Duin en Hondsviooltje bloeien. Al deze soorten die daar in meer of mindere mate voorkomen zijn het gevolg van afplaggen een aantal jaren geleden. Er worden de laatste dagen

enorm veel Distelvlinders op het eiland waargenomen. In onze tuin is een Merel- echtpaar druk bezig een nest te bouwen Gelukkig zit het nest goed verscholen in een enorm braambos .

25 juni

Al enkele dagen fraai zomerweer. Vandaag wordt het zelfs heet, om 13 uur lees ik 31

graden af in de schaduw .Er vliegen de hele dag talrijke vlinders in de tuin. Vooral op de bloeiende lavendel en bramen, o.a. Koolwitjes Atalanta's Distelvlinders Bij de strandovergang van Formerum zag ik op het aldaar bloeiende Slangenkruid enkele Parelmoervlinders zowel de grote als de kleine. Voor het eerst dit jaar een heerlijke duik in zee genomen.

4 juli

Eerst wat schilderwerk aan het huis verricht. 'sMiddags zwarte bessen geplukt in totaal drie kg. De bessen ritsen we waarna ze worden gewassen en in kg pakjes in de diepvriezer gestopt. In de wintertijd maken we dan sap of jam. Er zijn regelmatig jonge Eksters en Kauwtjes in de tuin op bezoek. Tijdens een avond fietstochtje zie ik in het Waterplak nabij paal acht veel Aalscholvers en Lepelaars.

9 juli

Vandaag. waren er weer twee mooie Hazen op het land. De graslanden die nog niet zijn gemaaid zijn een lust voor het oog om te zien. We zien momenteel ook diverse vlinders rond vliegen De nu volop bloeiende braamstruiken trekken veel Bijen en diversen soorten Zweefvliegen aan. Zo'n luwe berm met hoog bloeien gras en bramen zorgt voor een warme zone waar al deze beestjes graag in voorkomen. Ook de jonge Eksters en Witte Kwikstaarten zijn dagelijks van de partij. Een mooie dag met veel zon.

19 juli

Na een heerlijke plensbui, gisteren tap ik vandaag 14 m/m regen af. De hele natuur buiten is heerlijk opgefrist.. Ik zag een "Kleine Vos " vlinder in onze tuin De Distelvlinder en

Atalanta's zien we al weken in vrij grote aantallen rondvliegen Het echtpaar Witte Kwikstaarten die vrijwel dagelijks in onze tuin foerageerden zien we al een paar dagen niet meer .Waarschijnlijk zijn de jonge uitgevlogen. De eerste corquet geoogst.

22 juli V

anmorgen zien we vier Kwikstaarten in onze tuin. Drie jonge en een volwassen mannetje. Het is altijd een lust voor het oog deze snelle beestjes over het gras te zien rennen.

24 juli

Een zeer warme dag om drie uur lees ik in de schaduw 33 graden af de hele dag lui geweest en in de schaduw gezeten en 's avonds heerlijk in zee opgefrist.

27 juli

Opnieuw zeer warm te heet om zelfs buiten te zijn. We kunnen dan ook spreken van een hittegolf. De heide bloeit dit jaar ondanks de sobere voorspellingen eind vorig jaar, (droog-

te) prachtig en naar ik hoor niet alleen op Terschelling .

28 juli

Vanmorgen zien we een Grote Bonte specht in de tuin. Door het warme weer van de laatste dagen zien we steeds meer vlinders, o.a. Koolwitje, Atalanta's, Distelvlinders, Dagnauwogen, Bontzandoogje en een Citroenvlinder. Alleen de Kleine vos, die ieder jaar regelmatig te zien is heb ik slechts een maal waargenomen. Ook de eerste bramen geplukt waarvan de oogst goed belooft te worden.

1 augustus

Na een paar heerlijke regenbuien in de afgelopen nacht tap ik vanmorgen 20m/m regen af. Het tuinterras schoongemaakt. Eén heerlijk maaltje sperzieboontjes geplukt en 3 pond bramen geoogst.

7 augustus

De hele dag in de bloementuin gewerkt. Dahlia's opgebonden alles geschoffeld en een aantal mooie boeketten bloemen geplukt voor in huis. Van onder meer Cosmea's, Rozen en Dahlia's. En tot slot nog een maaltje andijvie geoogst.

10 augustus

Vandaag trekt er een echte zomerstorm over het eiland. Met wind kracht 8 tot 9 uit het Z.W. Er is dan ook veel schade aan de fruitbomen, vooral de pruimenbomen in onze tuin moeten het ontgelden. In totaal kan ik wel drie emmers weggooien, ze zijn net nog niet rijp genoeg voor consumptie .

21 augustus

's Avonds een wandeling gemaakt op het Kooi pad in Oosterend We zagen daar, rond een groepje berken een 10 tal libellen z.g. Paarden-

bijters. Ik vind dit altijd een merkwaardig fenomeen om te zien. Op onze terugweg zagen we een aantal Mestkevers die bijna allemaal bij elkaar op hun rug in het zand lagen. Het omkeren van enkele kevers hielp niet zodra ze op hun poten stonden draaiden ze zich opnieuw op hun rug. Thuis gekomen vonden we via internet diverse suggesties voor dit gebeuren maar een duidelijk verklaring voor dit gedrag was er eigenlijk niet. Aangenomen wordt dat de kevers, volgegeten en gezorgd voor nageslacht, hun levenseinde voelen naderen en zich op deze manier overgeven aan degene die hen als maaltijd oppeuzelen, te denken valt aan diverse vogels, als Kraaien en Eksters of zoogdieren b.v. Egel of Hermelijn.

Putter of Distelvink

25 augustus

Opnieuw een dag met tropische temperaturen 28 graden en kunnen we opnieuw spreken van een hittegolf. In Midsland zagen we in een tuin diverse Roodborsten. Rond ons huis vloog in de avond een grote groep Huiszwaluwen. Waarschijnlijk een verzameling voor de trek .

28 augustus

Eindelijk wat koeler. Opnieuw vijf pond bramen geplukt. We genieten nu vooral 's avonds van prachtige wolkenformaties (zie foto). Ook weer prachtig om naar te kijken. Zo is er altijd wel wat te genieten op Terschelling .

5 september Na een regenachtige dag, gisteren tap ik vanmorgen 17 mm af . Dat is van harte welkom. Begonnen met het vervangen van een latjes hekwerk rond een deel van de tuin.

7 september Opnieuw 17 mm regen afgetapt na flinke buien, gistervond en vannacht mede door de weersomslag is de herfst nu merkbaar in de natuur. Felle opklaringen en af en toe

De zwartpootwolbij, een verrassende nieuwe bijensoort voor Nederland

Op 30 juli werd tijdens veldwerk in de bebouwde kom van Ede een vrouwtje van de *Anthidium septemspinusum* aangetroffen, een wilde bij die niet eerder in ons land werd vastgesteld. Als Nederlandse naam wordt zwartpootwolbij voorgesteld. Het aantal soorten wilde bijen bekend uit ons land komt hiermee op 361. Wolbijen zijn doorgaans vrij kale bijen met opvallende gele (soms wittige) vlekken. Zij lijken daarom op wespen of wespachtige zweefvliegen. De aparte vlucht van territoriale mannetjes versterkt de gelijkenis met zweefvliegen. Wolbijen nestelen in de regel in allerlei bovengrondse holtes. Opvallend is de gewoonte om de binnenkant van het nest te behangen met haren van wolharige planten zoals andoorns.

De algemeenste soort is de grote wolbij (*Anthidium manicatum*). Deze kan geregeld gezien worden in tuinen. Zij nestelt in holtes. De zwartpootwolbij is even groot als de grote wolbij en daarmee dus groter dan onze andere wolbijsoorten. De zwart-

pootwolbij is direct te herkennen aan de zwarte dijen en schenen. De kop van het vrouwtje in vooraanzicht is geheel zwart, zonder gele vlekken. Voor een betrouwbare determinatie moet gekeken worden naar de vorm van de achterranden van de laatste segmenten, de vorm van het kopschild en andere technische kenmerken die alleen met grotere vergroting te zien zijn.

Kop vrouwtje wolbijen, van voren. Links zwartpootwolbij, rechts grote wolbij

*Tekst & foto's: Theo Zee-
gers, EIS Kenniscentrum
Insecten.*

De grote wolbij is op Terschelling vrij algemeen. Wanneer het zwartpoot-zusje hier zal opduiken, is een kwestie van tijd. De opwarming van de aarde veroorzaakt een verschuiving van soorten, sommige verdwijnen, andere komen, zoals de kolibrievlinder, vuurwantsen, de bijeneter, Franse veldwesp, Aziatische hoornaar.

Interessante websites

Klimaat-effectatlas.nl

De kaartverhalen nemen je stap voor stap mee langs enkele kaarten voor de thema's Wateroverlast, Overstromingen, Droogte en Hitte. Ze bieden handvatten voor vervolgstappen.

Growapp.today.nl

Met de GrowApp kun je een timelapse filmpje maken van hoe de natuur om je heen door de seizoenen en jaren heen verandert. Je doet dit door regelmatig foto's te nemen met je smartphone van dezelfde plaats. Met jouw foto's help je ook nog eens wetenschappers die het effect van klimaatverandering op de natuur bestuderen.

NaturetodayGo.nl

Er is geen ander land in de wereld waar de natuur zo gedetailleerd en frequent in beeld is gebracht dan in ons land. Vele organisaties zijn samen met honderdduizenden natuurliefhebbers dag in dag uit bezig met het monitoren en analyseren van de natuur. Voor letterlijk elke locatie is bekend welke

vogels, vlinders en zoogdieren je wanneer tegen kunt komen, welke dieren en planten gezien zijn, welke bodem er onder je voeten ligt, wat het risico op tekenbeten is en ga zo maar door.

Nature Today, het natuurinformatieplatform waar meer dan 20 natuurorganisaties, kennisinstellingen en overheden dagelijks actuele ontwikkelingen in de natuur publiceren, gaat deze rijkdom toegankelijk maken via Nature Today Go.

Bomen en bossen zijn de longen van de wereld

Waarom? Omdat natuur onder zeer grote druk staat. Geen land in Europa doet het slechter dan ons land wat betreft de instandhouding van natuurgebieden en biodiversiteit. Met Nature Today Go willen we nog veel meer mensen activeren om de natuur te steunen door ze te laten zien hoe mooi, interessant, divers en belangrijk onze directe omgeving eigenlijk is.

Atlasnatuurlijk kapitaal.nl

Onze samenleving draait op natuurlijke hulpbronnen. De ondergrond levert drinkwater, wind levert energie, onze bodem produceert voedsel. Er is echter nog een wereld te winnen in de manier waarop we ons natuurlijk kapitaal benutten. Efficiënter, beter afgestemd en slimmer werken heeft grote voordelen voor bedrijven, burgers en overheden, zeker op de lange termijn. De natuur is bovendien een bron van inspiratie en kennis om de majeure uitdagingen van dit moment als verstedelijking en klimaatverandering duurzaam op te lossen. De Atlas Natuurlijk Kapitaal (ANK) helpt daarbij.

BIJENHOUDEN IS EEN BIODIVERS FEEST

Midsland- De afgelopen twee jaar hebben in de Bijenstal van het Bijenpark 18 cursisten de Basiscursus Imkeren gevolgd. Deelnemers waren hoofdzakelijk vrouwen. Daarmee werd het imago van de bijenhouderij als 'oude-mannen-hobby' gelogenstraft. Het is bovendien een hobby voor alle leeftijden. Dat is de reden dat dit jaar i.s.m. de SJT de belangstelling wordt gespeeld onder scholieren om te komen tot een jeugd-imkeropleiding.

Het was de afgelopen maanden een honingfeest, het seizoen was bijzonder goed, heerlijke warme zomer en toch voldoende vocht om de planten (met name de heide) nectar te laten leveren. Het feest werd compleet door de vele bezoekers van o.a. Oerol, de Open Imkerijdagen en Springtij die kwamen kijken en meediscussieerden hoe groot het belang van insecten is voor onze voedselketen (en voor die van vogels en knaagdieren!). Meer kennis leidt tot meer begrip; vandaar dat er wordt begonnen met een algemene cursus over bestuivende

Op de foto de geslaagden van dit jaar, v.l.n.r. *Hedy Kloeg, Arjen Pootjes, Saskia Zeijlemaker, Jeroen van Abswoude, Monique Reinders en Trix van Huystee, met rechts cursusleider Klaas Sluiman.*

Foto Sjoukje Hamstra

insecten. Je hoeft dus niet persé imker te willen worden om deze cursus te volgen. Deskundige docenten zullen de lessen geven. Daar word je leven beter van. De website biedt meer informatie: www.bijenparkterschelling.nl

Foto Sjoukje Hamstra

Vandaag: Om u nogmaals op onze activiteiten de attenderen ver-
sturen wij enkele dagen voorafgaand via e-mail een Nieuwsbrief.
Indien u deze Nieuwsbrief nog niet ontvangt, kunt u uw e-mail-
adres doorgeven aan de redactie van Rinkelbollen:
natuur@schylge.top

Zondag 13 oktober, 14.00 uur. Op zoek naar bladmijnen; een excursie onder leiding
van Leo Bot in het Formerumberbos en omgeving. Startlocatie: toegang Staatsbosbe-
heercamping Lies, Duinweg Lies.

Maandag 14 oktober, 20.00 uur 's avonds. Lezing over bijen en stuifmeel door Eric van
Oijen, voorzitter van de Stichting Food for Bees en van de Nederlandse Vereniging van
Biologische imkers. Locatie de Bijenstal, Hornsjildeweg 1, Midsland.

Zondag 27 oktober, 14.00 uur. Een paddenstoelenwandeling in het bos bij West o.l.v.
Leo Bot en Frank London. Startlocatie: Staatsbosbeheer kantoor Longway, West-Ter-
schelling.

Zondag 10 november, 14.00 uur. Een wandeling door de stuivende duinen van de
zeereep bij Oosterend, o.l.v. Piet Zumkehr. Startlocatie: Parkeerplaats einde Oosteren-
der badweg.

Zondag 17 november, 14.00 uur. Wandeling op de oostpunt van de Boschplaat. We
gaan er heen met de strandbus. Omdat er beperkt ruimte is graag van te voren even
opgeven bij de secretaris als je meegaat. Startlocatie: einde Oosterender badweg.

Woensdag 20 november, 20.00 uur. Lezing over het waterbeleid van Wetterskip Fryslân
door Nienke Hamstra. Locatie: Natuurschuur Lies.

Iedereen is welkom, ook niet leden.

De Natuurvereniging is van plan de komende winterperiode weer een aantal lezingen
te organiseren. Tot nu toe hadden we daarvoor de donderdagavond als vaste dag.
Omdat er op donderdagavond vaak nog vele andere activiteiten zijn, hebben we be-
sloten de lezingen de komende tijd zo nu en dan op een woensdagavond te houden.

1648 Pur Sang

Oosterburen 23
8891 GH Midland
Terschelling

0562 - 448090

www.1648pursang.nl

info@1648pursang.nl

Natuurvoeding,
biologische groenten,
fruit en natuurlijke
lichaamsverzorging.

Ook hebben wij een ruime keuze
in Terschellinger kazen, honing,
eilander lekkernijen en
waddendelicatessen.

Nieuw! Toko 10

Vergaap je aan de
vele producten uit
verschillende
Aziatische landen.

*De specifieke smaak van
Terschellinger Boerenkaas*

Terschellinger boerderijzuivel is alleen verkrijgbaar bij de

PIETER PEIT'S HOEVE

Lies 24a Terschelling
Telefoon 0562 448501
www.pieterpeitshoeve.nl